

ÉRTEKEZÉSEK.

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

ELSŐ KÖTET. 1867—1870.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

PESTEN.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1873.

3 13602

ÉRTEKEZÉSEK

a társadalmi tudományok köréből.

Első kötet. 1867—1870.

I. Szám. Az uzsora törvényekről. Szinováczy Györgytől.	
1867. 17 l.	Ára 12 kr.
II. Szám. A magyar mezőgazdaság. Keleti Károlytól.	
1867. 19 l.	12 kr.
III. Szám. A nemzet szellemi élete a párizsi kiállításon. Dr.	
Konek Sándortól 1867. 42 l.	30 kr.
IV. Szám. A magyar Korona országainak legujabb népesedeési moz-	
galmai. Dr. Konek Sándortól 1868. 52 l. . . .	35 kr.
V. Szám. Jogtudománys nemzetgazdaságtan. Kautz Gyulá-	
tól. 1868. 38 l.	25 kr.
VI Szám. A statistika hivatalos és tudományos művelése. Keleti	
Károlytól. 1868. 41 l.	30 kr.
VII. Szám. A római jog s az ujabbkori jogfejlődés, Pulszky	
Ágostontól. 1869. 27 l.	20 kr.
VIII. Szám. Gaius. Rentmeister Antaltól. 1869. 116. l. . .	70 kr.
IX. Szám. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. Tóth	
Lőrincztől. 1869. 26 l.	25 kr.
X. Szám. A törvénykezés reformja. Ökröss Bálinttól.	
1869. 18 l.	25 kr.
XI. Szám. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbünte-	
tésről Poroszországban, Pauler Tivadartól	
1870. 26 l.	25 kr.
XII. Szám. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megala-	
kulása. Baintner Jánostól. 1870. 37 l. . . .	25 kr.

A
BIRÓSÁGI SZERVEZET

KÜLÖNÖSEN

A BIRÓSÁGOK MEGALAKULÁSA.

~~~~~  
SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

BAINTNER JÁNOSTÓL.

~~~~~  
Olvastatott dec. 13. 1869.  
~~~~~

PEST.

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1870.

BIROZGÓT SZÉKLETET

KIADÓSA

A BIRÓZGÓK KÉSZLEKÉRE

RAJZOK ÉS TÁBLÁK

A BIRÓSÁGI SZERVEZETRŐL.

KÜLÖNÖSEN A BIRÓSÁGOK MEGALAKULÁSÁRÓL.

Hogy az előmbe tűzött tárgyat kellőleg megoldhassam, szükségesnek láttam a rómaiak intézeteit, mennyiben előtünk ismeretesek, tekintetbe venni, mivel tudva van, hogy a jogot főleg bepanaszolhatására s így érvényesítésére nézve tekintették, s azért a bíróságoknak is legalább akkor, midőn a jog érdeke leginkább volt kifejtve, oly szervezetet adtak, melynél fogva egy részről a szabadság megőriztessék, más részről azonban a felek érdekeinek elégtétessék, s az anyagi jog igazságai érvényre hozassanak.

Minthogy azonban a későbbi kor közelebb áll hozzánk, s az Európa szerte elfogadott rendszer reánk nézve is legtanulságosabbnak látszik, ezt is figyelembe vettem.

De hazánk sajtóságos viszonyai sem kerülhették el figyelmemet, mert a tárgy maga olyan, hogy annak csak akkor van becése, ha concret viszonyokat veszünk alapul, s kevésbé célra vezető mód volna, ha oly rendszerről szólnék, mely másutt jó lehet, de hazánkra nem illik. A concret viszonyokat tehát hazánkról vettem. Különben is semmi sem érdekelhet annyira, mint saját hazánk, és a tudománynak is legközelebb célja hazánk boldogsága.

E három alapból indultam ki, s azért rövid vázát adom annak, kik mondták rómaiaknál az igazságot, azaz, milyen volt náluk a bírósági szervezet; minőt találunk jelenleg a többi európai államokban, s minő mutatkozik nálunk, mint legkívánatosabb? mert jóllehet a bírósági szervezet nálunk törvényileg már el van intézve, a tudomány azonban nemcsak azt tárgyalja, mi létezik, hanem a meglevőnek okára is

tekint. Ha ez helyes, az élet is fogja a meglevőt igazolni, de ha nem helyes, a tudományon áll kimutatni, miben hiányos a létező, s mennyiben kell azt javítani.

A rómaiak hosszú állami életet élvén, s náluk az állam kiterjedése is változván, úgy mint a társadalmi élet, és a nemzet-gazdasági viszonyok fejlődvén, a kormányforma is változást szenvedvén, a bírósági szervezet is nem maradt ugyanaz. Azonban méltán tekintünk a kifejtett köztársasági időszakra, mert ez legtöbb tökélyt tüntet fel, s az emberi méltóságot legjobban sugározza vissza. A későbbi időben is a császárok alatt ezen korszakot vették mintául, s habár ezek alatt a bírósági szervezet tetemesen változott, a császárok is azt akarták, hogy az újabbí bírák is csak úgy szolgáltassák az igazságot, mint a régiek; nem akarták tehát, hogy az új bírósági szervezet által az igazság csorbát szenvedjen.

Azonban még eddig nem képes a mostani kor kimutatni, milyen volt mindenben a bírósági szervezet hajdan a rómaiaknál, s mennyiben s mi okoknál fogva változott az később? Ezt bevallják Puchta és Keller, kiket méltán mint tekintélyeket tekinthetünk a római jogra nézve. Ők sokban csak valószínűséget állítanak fel, jelesen az előbbi ennek alapján Savignynek ellenmond, habár ennek érdemeit s előtte még senki által nem tett tanulmányait a római jogban az egész világ ismeri, és bámulja. Ezen jeles férfiak fáradozásai mutatják, mily nehéz a régi viszonyokról valami bizonyost mondani. A régi kort mi csak töredékesen, mindenesetre tehát homályosan látjuk; a mint halad a világ, annál hasonlóbbak a viszonyok a miénkhez, de ekkor is fel kell ismerünk a különbséget. Tévedünk pedig, ha azt hiszszük, hogy mivel bizonyos okok más nemzeteknél bizonyos okozatot szültek, az nálunk is okvetlenül be fog állani, így péld. ha valamely nemzetnél, melynél a jogérzet igen ki van fejtve, és elterjedve, bizonyos bírósági szervezet jó, nem következik, hogy az máshol is jó fog lenni, hol még a jogérzet hiányzik. Az absolut kormányzati forma, péld. mivel nemzeteknél, nem lesz oly kártékony és veszedelmes, mint miveletleneknél, hol

az könnyen önkénybe átesap, mert mivel nemzeteknél a hatalom emberei csak azt parancsolják, mi a miveltséggel megegyezik. Azért is ha más nemzeteket utánozni akarunk, nálunk is a kellő feltételeknek meg kell lenniök, mert különben az utánzás nem lesz követés, hanem csak lélek nélküli ismétlése az idegen intézményeknek.

A mit én a rómaiakra nézve itt mondok, azt daczára a régiség homályának felismerhetjük. Láthatjuk, kik bíraskodtak náluk, s mikép jutottak e hatalomhoz.

A polgári jogszolgáltatás a magistratusi hatalomból a többi hatalommal együtt folyt, melyet eleinte a királyok, azután a consulok gyakoroltak, s később is, midőn a *jurisdictio* Rómában előbb egy, azután két praetorra bízott, ezek nem zárattak ki egyéb állami ügyekből, és a *jurisdictio* a consuloktól sem tagadtatott meg. De már az ős korban tapasztaljuk, hogy a magistratus nem terjesztette ki tevékenységét az egész perre, hanem csak annak megindítására, és concret elrendelésére, végződött tehát nem *sententiában*, hanem csak *judiciumban*, a *sententiát* a magistratus utasításához képest mondotta ki vagy az állandó bírósági testület, vagy azon esetre nevezett egy vagy több tagból álló bíróság. Ezek szerint minden per két részre szakadt, t. i. az *in jure* eljárásra a magistratus előtt, és az eljárásra *in judicio* a bíró előtt; és ezen különválasztáson nyugszik az *u. n. ordo judiciorum privatorum*, azaz a rendes eljárás polgári ügyekben. Idővel képződött az *extraordinaria cognitio*, vagyis az eljárás *extra ordinem*, midőn maga a magistratus előtt az egész pör bevégeződött, s ez egyszermind az ítéletet is meghozta. Ezen kivétel a császárok alatt nagyobb kiterjedést nyert, míg végre Krisztus után a harmadik század vége felé a *jus* és *judicium* közti különválasztás egészen megszűnt, és a rendes eljárásnak lényegileg azon alak adatott, melylyel annakelőtte az *extraordinaria cognitio* birt.¹⁾

¹⁾ Keller: Der römische Civilprozess und die Actionen. 2-ik kiad. 1—4 lapon.

Ezen különválasztást okozá, mint Puchta mondja,¹⁾ részint az, hogy különben a magistratus túl lett volna terhelve, részint mert a szabadság idejében veszélyesnek látszott a birói hatalmat egészen a magistratusok kezébe letenni.²⁾

Voltak pedig törvényhatósággal felruházott magistratusok Rómában: eleinte a királyok és consulok, egy ideig talán a censorok. Ezek után a praetor urbanus, és később a praetor peregrinus, és az aediles curules; a harmadik korszakban különös ügyekre nevezett praetorok, mindenek előtt azonban a princeps, és az általa rendelt új magistratusok; az itáliai városokban a duumvirek és a praefecti; a harmadik korszakban a consulares és juridici; végre a tartományokban azoknak kormányzói a quaestores provinciae és a procuratoresek mellett.³⁾

Ezen magistratusok a birónak csak a vitás pontokat határozták meg, úgy hogy ehhez a per mint egy megalakult egész jutott. Téves volna azonban azt hinni, miszerint a rómaiak birái hasonlók voltak a mi időnkbeli esküdtekhez, kik csak a ténykérdést vizsgálták és határozták el. A magistratus ugyan határozott a jog igények általános megalapítására nézve, s annyiiban előtte mind a panasznak, mind ellenbeszédnek volt helye, de legegyszerűbb dolgoknál is, péld. bizonyos pénztartozásoknál előadhatták magukat in iudicio is jogkérdések, még inkább megtörtént az ott, hol a bíró magistratus által utasítva lett, megvizsgálni, mit tartozik valamely fél a másiknak ex bona fide teljesíteni, és épen úgy dologi panaszoknál, péld. rei vindicationál, hol a bíró csak általában lett utasítva, vajon a panaszló tulajdonos-e, ez esetben a szerzési módok érvénye szóba jött. Ennél fogva lehet mon-

¹⁾ Cursus der Institutionen. II. köt. 6. és 7. lapon.

²⁾ Cicero in Verr. II. 2. c. 12; dubium nemini est, quin omnes omnium pecuniae positae sint in eorum potestate, qui iudicia dant et eorum, qui iudicant: quia nemo nostrum possit aedes suas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, si, cum haec a quopiam vestrum petita sint, praetor improbus, cui nemo intercedere possit, det quem velit iudicem, iudex nequam et levis, quod praetor jusserit, iudicet.

³⁾ Puchta Cursus der Institutionen 9. és 10. lapon.

dani, miszerint a római birák intézménye ugyanazon politikai indokokon nyugszik, mint a jelen időbeli esküdtszéké, de ettől mégis különböző.¹⁾

A *judicandi munus* pedig gyakorolták, mint fenebb mondám, részint állandó testületek, részint magánszemélyek, melyeket a *magistratus* a felek hozzájárultával bizonyos erre minősített egyének sorából azon egyes esetre akár mint egyedbiróságot, akár többeket nevezett és felhatalmazott.²⁾

Állandó testületek voltak: *Decemviri litibus judicandis*, és *Centumviri*; magán birák (*judices privati*) pedig voltak *judices*, *arbitri*, és *recuperatores*. Az előbbi kettő mint egyedbíró (ámbar a régebbi idő arbitereket többes számban is felmutat), az utóbbiak mindig többes számban.

A viszonyt ezen többnemű birák közt úgy kell gondolni, hogy eleinte az öszves biráskodást a *Decemvirek* és *Arbiterek* bizonyos illetőség szerint megosztva gyakorolták; később egy része a biráskodásnak a *Decemvirekről* átment a *Centumvirekre*, és még később legnagyobb része a *judicesekre*. A *recuperatores* eleinte foglalatoskodtak csak az idegenek irányában való törvényhatósággal (*jurisdictio peregrinorum*), később azonban egyes viszonyaival a rendes római pernek is, de jobbra inkább a *judiciumra*, mint az *arbitriumra* nézve.³⁾

Eredetileg a *decemvirek* biráskodtak minden egyes rendes magán ügyben, és még csak később lett azok hatósága a *status-féle* perekre szorítva.⁴⁾

A *Centumvirek* egy testületet képeztek, mely eleinte 105 tagból (minden *tribusból* három), később legalább 180 tagból állott. Abban elnökölt valószínűleg a *praetor*, jelvénye volt a dzsida, miért is az *judicium hastae* hivatott. Egyébként mind erre nézve, mind eredetére és

¹⁾ Puchta: *Cursus der Institutionen* 5. kiad. 25. és 26. lapon. Ugyanott 20—26. lapon.

²⁾ Keller: *Der römische Civilprozess* 2-dik kiad. 17. lapon.

³⁾ Keller: *Der röm. Civilprozess* 2. kiad. 17. és 18. lap.

⁴⁾ Ugyanott 19. és 20. lapon.

megszűnési idejére nézve eltérők a vélemények. Biráskodott pedig e népbíróság az örökségi ügyekben, de valószínű, hogy az eleinte a szélesebb értelmű vindicatiókban, különösen pedig azon vagyoni jogi kérdésekben is eljárta, melyektől a polgárnak állása az államban a censusra nézve függött.¹⁾

A Decemvirek és Centumvirek állandó birói testületek voltak, azonban nem egyszerre képeztettek, és hatóságuk később változott, nevezetesen a Decemvirek hatóságát megszoríták a Centumvirek, úgy hogy amazoknak hatósága, mint láttuk, csak igen kevés ügyekre maradt szorítva. A Centumvirek hatósága szintén bizonyos ügyekre volt szorítva.

A többi ügyeket minden egyes esetben a felek befolyásával adott bírák (a judices, arbiterek és recuperatores, az arbiterek ítélték ott, hol szabadabban kellett itélni, egyéb esetekben a judices, ámbar a judex és arbiter nevezet később felváltva fordult elő) látták el. Milyen volt a feleknek befolyása, azt mindjárt látni fogjuk, előbb csak megmutatom, micsoda nézetek idézték elő e bíráknak keletkezését.

Erre nézve Puchta ezeket mondja²⁾: Mindenekelőtt ily bírák kívánatosaknak mutatkoztak, midőn a fél kételkedett, vajon az állandó bíróság hajlandó lesz-e az igazságot kitalálni és kimondani; de ha ily kétsége nem is volt, aggályosnak látszott csak az állandó bíróságoknak létezése. Néha az ügy oly természetű volt, hogy annak helyes megítélése a közönséges bírónál fel nem tehető szakértelmet igényelt, mi csak oly bírótól várható, kinek választására a perlekedő felek befolytak; végre igényelte e bíróadást az idegenekkel való érintkezés is, kik sem a rómaiak állandó bíróságának nem voltak alávetve, sem a római polgárookra nézve fenállott eljárás alá nem vettethettek.

Az első ok, úgy látszik, alapul szolgált a lex pinaria szabálynak, mely szerint a feleknek meg volt engedve, legalább a személyes keresetknél egy bírónak nevezését ki-

¹⁾ Ugyanott 20—26. lapon.

²⁾ Cursus der Institutionen 5-ik kiad. 32. és köv. lapjain.

vánni, melyet nekik a praetor 30-ik napon a legis actio után adott. — A második ok előfordult a tizenkét tábla szerint, midőn határvillongások, vagy vízmenet volt elintézendő, vagy az, ki időleges birtokjogot nyert, a tulajdoni keresetben pervesztes lett (*qui vindiciam falsam tulit*) és ellene most a dolognak haszonvételeivel együtt leendő kiadására panasz emeltetett; vagy midőn a gyámoltnak igényei voltak gyámja ellen megítélendők. De volt egész sora is oly jogügyeknek, melyeknek helyes megítélése a sokféle körülményeknek szabad és méltányos megfontolásától függött, mikor t. i. a felek nem voltak képesek az ügylet megalkotásánál mindent előre meghatározni, hanem kénytelenek voltak egymás becsületébe bízni. Így péld. midőn valakinek kölcsön adatott, akkor a hitelező meghatározhatta, mit tartozik neki az adós megtéríteni; de máskép áll a dolog, ha valaki sajátját másnak használatul engedte át. Ez vétke nélkül kevesbedhetett, vagy növedék által szaporodhatott. Ekkor indokolva volt, hogy a bíró a jogviszonyt szabadabban ítélje meg. Azért is szokásban volt, ily ügyletekhez e záradékokat csatolni: „*ut inter bonos bene agere oportet et sine fraudatione*“ — „*uti ne propter te fidemve tuam captus fraudatusve sim*“ — „*quod aequius melius*“ — „*ex fide bona*.“ Mind ezen esetekben meg volt engedve a legis actio per iudicis arbitrive postulationem, hogy a bíró tágasabb hatalmat nyerjen, mint a közönséges bíró. Azért is ezen eseteket arbitrariaknak nevezték, egy részét ezeknek *bonae fidei iudicia*. — A harmadik ok előidézte a bíróadást, midőn valamely római idegennel jött érintkezésbe. Ekkor a praetor rendszerint három recuperatort adott, később azonban előfordulnak a rómaiak közt is recuperatorkok, valamint az idegenek pereiben a iudices.

A tizenkét tábla utáni időben e bíráskodási mód mindinkább elterjedt, s az állandó bíróságok köre megszűkült, s ámbár eleinte sok esetben három arbiter adatott, a későbbi kornak iránya azonban oda ment, hogy az *officium iudicis* csak egy személy gyakorolja.

Mi a felek befolyását a bíróválasztásra nézve illeti, erre

nézve mondja Keller¹⁾: „Von Alters her lebte der Gedanke, dass die Wahl des Richters aus der Vereinbarung der Parteien hervorgehen müsse. Dabei unterliegt es aber keinem Zweifel, dass die förmliche Ernennung von dem Magistrat ausgieng.“

Nem volt nehézség, midőn a felek egy bizonyos judexet vagy arbitert kértek, hogy a magistratus azt adja nekik, ha csak valami képtelenségi ok nem forgott fen, péld. a kért bíró eszelős volt; különben a panaszló hozott egyet indítványba a bíraskodásra előlegesen kiszemelték sorából (ex albo judicum) s ezt hívták: *judicem ferre adversario*. Ezt elenezhette az ellenfél a nélkül, hogy e részben okokat felhozni tartozott volna, de köteles volt esküt letenni az iránt, hogy az indítványba hozottól igazságot nem vár. Ha ez bosszantásig ment, akkor a praetor nem adta ugyan a per bírójául a visszautasítottat, de úgy bánt a panaszlottal, mint azazal, *qui recte et uti oportet, se non defendit*. Midőn az alperes elfogadta a felperes által választott bírót, ezt *judicem sumere* hívták.

Az *album judicum* állott eleinte a senatusból, később, különösen Augusztus alatt az nevezetesen tágult, mert az különféle rendekből nagyobb számmal készült.

Látjuk ezekből, hogy a bíróvétel az albumra volt szorítva, hogy azonban a perlekedő feleknek az abba foglaltak közt meg volt a választás engedve.²⁾

Most a mivelt Európában a bírák a kormány által neveztetnek, csak hazánkban tapasztaljuk, hogy a bírák egész az utolsó ideig nem ugyan a perlekedő felek, hanem a polgártársak által választattak. Amaz azon elv kifolyásának tekinthető, hogy a bíraskodhatás az államhatalomnak kifolyása, ezt pedig legközelebb a kormány gyakorolja. Most tehát csak állandó bíróságok működnek, s a felek befolyását a bíróságok megalakítására egészen kizárva találjuk, ámbár pedig a felek érdeke felelbbviteli bíróságok által védetni

¹⁾ Der römische Civilprocess 39. lapon.

²⁾ Puchta: *Cursus der Institutionen* 40—48. lap, és Keller der röm. Civilprozess 36—42. lap.

szándékoltatik, ez mégis az ügynek késleltetésével jár s így a gyorsaság elvének meg nem felel, azon felül a felek megnyugtatóására (miután ők a bíróságok alkotására semmi befolyással sincsenek) nem szolgál. Hasonlít e tekintetben Európa a rómaiak azon korszakához, midőn a császárok alatt az igazságot főhatalmilag adott bírák mondták.

De e részben is nem ugyanazon elv uralkodik mindenhol; némely országokban ugyanis főleg társas bíróságok működnek¹⁾, másol, mint Poroszországban, kivételesen a társas bíróságoknak egyes tagjai, mint küldöttek (Deputation), egyedbiróságilag járnak el²⁾; másol léteznek ugyan egyedbiróságok, de az igazságszolgáltatás a többi kormányzattól el van különözve, mi hazánkban is jövőre úgy lesz; másol végre az egyedbirósággal megbízott hivatalok egyéb kormányzattal is foglalkoznak, mint az ausztriai tartományokban. Hogy ez legalantabb áll, nem szükséges bizonyítgatnom.

A felebbvitelre nézve általában el van fogadva, hogy három bíróság ítélhessen az egyesek ügyeiben, mely bíróságok fokozatos rendben vannak egymás felett; így legmagasabban áll a legfőbb törvényszék; ez alatt állnak középen a felebbviteli bíróságok, melyekhez az első bíróságoktól felebb vitetnek az ügyek. De az ausztriai tartományokban a legfőbb törvényszéket az ügyfelek rendszerint csak akkor használhatják, ha az első és felebbviteli bíróság eltérőleg határozott, azaz, ha a felebbviteli bíróság nem hagyta helyben vagyis megmástita az első bíróság határozatát. Rendkívülieg csak akkor szabad a feleknek az ügyet a legfőbb törvényszékhez fölvenni, ha a felebbviteli bíróság a törvényt vagy hibásan magyarázta, vagy alkalmazta, vagy határozatát oly feltevésekre alapítá, melyek a periratok világos tartalmával ellenkeznek. Nálunk ugyan a két alsóbb bíróságnak határozatát, ha az egyenlő, lehet végrehajtani, de bármi

---

¹⁾ Wappäus: Handbuch der Geographie und Statistik 7. kiad. Brachelli, die Staaten Europas 2. kiad.

²⁾ Rönné: Das Staatsrecht der preussischen Monarchie II. köt.

esetben szabad felelbbvitel útján a legfőbb törvényszékhez járulni. Nálunk tehát rendkívüli felülvizsgálatnak nincs helye.

Elismerést érdemel az is, hogy Poroszthonban nincs egy általános perrendtartás, hanem, mint a rajnamelléki tartományokban, a francia eljárás alkalmaztatik, s e szerint a bíróságok szervezete is különböző. Poroszország ugyanis azon nézetből indult ki, hogy a mihez hozzá szoktak az emberek, s különben a célnak megfelel, az megtartassék. Erről mindenki magának meggyőződést szerezhet R ö n n e munkájából (*Das Staatsrecht der preussischen Monarchie II. köt.*).

Mi különösen hazánkat illeti, a bírói szervezet érdeklí országunkat, kiválólag pedig a helyes igazságszolgáltatás után sovárgó közönséget.

Két elv állott legközelebb időben egymással szemben, a kormány általi nevezés, és a választás. Kik amazt pártolták, csak az előbbi idők visszaéléseire, s a legujabbi választások szenvedélyeire tekintettek, s határozottan azt állíták, miszerint jobb, részrehajlatlanabb, függetlenebb bíránk csak akkor lesznek, ha azokat a kormány nevezi. Ezek a választásokat egészen elvetették, s nem gondolták meg, a jó, a mit várnak, absolut jó-e, vagy csak relativ, nem vizsgálták, mikép lehet relativ jót a nemzet életében gyökerező választás mellett is létesíteni.

A kik pedig csak a választásokhoz ragaszkodtak, a nemzet régi szabadságára támaszkodtak. Mellettök szól az ujabbi kornak nem ok nélkül a decentralisatio felé hajló törekvése, és a centralisatióval szükségkép járó veszedelem.

Hogy a két ellentétet egymással kibékíteni lehessen, felmerült az utolsó időben egy harmadik nézet, t. i. az, hogy a törvényhatóságok a bírákat bizonyos, a törvényben meghatározott qualificatiók szerint jelöljék ki, a kormány pedig a kijelöltek közül egyet nevezzen.

Az előbbieket azonban mind a szabad választási, mind a módosított választási módban, azaz a kijelölésben nem lát-nak egyebet, mint önérdeket. Ezek azt mondják, a népnek egyik osztálya, mely 1848 előtt uralkodott, tovább is ural-

kodni akar, s ezzel azt bizonyítja, hogy más osztályokhoz hasonló, ezekkel egyenjogu lenni nem akar. Mutatják ezt az utolsó megyei választások, melyeknél nem néztek az igazságszolgáltatás érdekeire, hanem csak saját rendök előnyeire. Ezt láthatni általában az alkotmányosságban. Az alkotmány jótéteményeiből is ez osztálybeliek más osztályokat részint régi nevökkel, részint vagyonukkal, részint társadalmi felsőbb állásukkal kiszorítanak, s követelik, hogy az ő tettök a nemzet akaratának tekintessék. A valódi szabadságot szerető ember kívánja, hogy a fejedelem ne csak a nemzet, hanem ezen osztály felett is uralkodjék, s a kormány ne csak ezek szűkkeblű törekvéseitől távol tartsa magát, hanem bátorsággal is birjon, ezekkel szembe szállni. Azért a birónevezést korlátlanul gyakorolja.

Ha ezen vád igaz volna is, a kormány ugyan azt tekintetbe és számba veheti, mikép kell e törekvéseket ellensúlyozni; ő megbírálhatja, kell-e azok felett higadtan, és csendesen elmenni, vagy szükséges-e neki erélyesen ellenállni; e helyen azonban csak azt mérlegelhetjük, mely elv érdemel elsőbbséget? van e arra általános vagy relativ szabály? meg vannak-e hazánkban az ez kívánta feltételek? szükséges volt-e a választásokkal egészen felhagynunk, vagy kellett-e azokat módosítanunk, s mikép?

Tagadni ugyan nem lehet, hogyha az utolsó választások jobban ütöttek volna ki, akkor azok elvetését nem lehetne oly határozottan kívánni. Akkor a birói állomások e betöltési módja nem csak mint nemzeties, hanem mint célirányos is bebizonyult volna.

De a rossz siker miatt nem kell megint más szélsőségbe esnünk, hanem látnunk kell, nincsenek-e a birónevezésnek oly árnyoldalai, melyeket csak a helyes választás által tarthatunk távol, s ha ez eddigi formában nem helyeselhető is, kellett-e azt általában megsemmisítenünk, vagy tanácsosabb lett volna-e azt reformálnunk.

E tekintetben legelőször vizsgálnom kell, az igazságszolgáltatás olynemű-e mint a többi administratio?

Az administratiót az állam vagy tételes alkotmánynál,

vagy a dolog természeténél fogva közvetlenül gyakorolja. Mind az adminisztratív, mind az igazságszolgáltatásnál ugyan szóban jó a jogosság, de ezt az adminisztratívban csupán a célszerűség határozza meg; ámbár pedig az újabb kor kívánja, hogy a jogosságot közigazgatási dolgokban is akkor, midőn az állam, és valamely testület vagy magányos ember közt vita támad, bírák határozzák meg, mert nem helyes, hogy az állam, ki ekkor csak mint követelő fél lép fel, egyszersmind mint intézkedő, végleg határozzon. Annyit azonban észreveszünk, hogy ily kérdések nem vitethetnek a közönséges bírák elé, hanem ezek felett tekintélyes más bíróságnak és pedig rögtön kell határozni, mert különben az állam élete megakaszthatnék; az államnak pedig minden perczen kell államnak lenni és maradni.

Másképp áll a dolog ott hol egyes, habár több emberek, sőt az állam maga is magánjogi viszonyokban maga részére követel igazságot. Ekkor ugyan szinte néha az állam tételes intézményei jönnek alkalmazásba, mint péld. lehet-e valamely halálesetre tett intézkedést végrendeletnek tekinteni, de legtöbbször a bírák a dolog természete szerint, habár azt a tételes jog szentesíti, vagy kimondta, határozni. Ez esetben az állam élete nem érintetik közvetlenül, hanem csak közvetve, mennyiben a rossz igazságszolgáltatás, vagy annak teljes hiánya végre az állam felbomlására vezet.

Az igazság elhatározása ily esetekben egyedül szakértők dolga. Hogy mondhatja pedig az állam, hogy ő legjobb szakértő? hogy azt mi jogos, ő érti legjobban, s legjobban fogják az igazságot szolgáltatni azok, kiket ő nevez. Ha az állam ezt meggondolja, vissza fog attól riadni, mit most követendőnek követel.

Azt mondják erre sokan: a kinevezett bírák mellett működhetnek választott bíróságok is, kikben a törvény nem kíván semmi qualificatiót, kiknek hatalmát az állam elismeri, csak a felek bizalmának legyenek kifolyása. Lám a lejárt időben is, akkor t. i. mikor Magyarország nélkülözé alkotmányát, meg volt a bíróságnak e neme; noha pedig Magyarország az idegen intézményeket gyűlölé, s azt lehetett volna

hinni, miszerint honbelieink az ausztriai korszak alatt nevezett bírakat e törvény engedte intézmény folytán mellőzni fogják, azt tapasztaltuk mégis, miszerint azok inkább felkeresték a hatalom által nevezett bírakat, mintsem, hogy honbeliek ítélete alá vetették volna magukat, és a választott bírák intézete egészen elhanyagolva maradt. Ez legfényesebb bizonyossága annak, mit lehet a választott bíróságról tartani.

De a választott bíróságok, és a bíróválasztások közt van különbség. Mind a kettő bizalmon alapszik ugyan, de a választott bíróságoknál a bírák csak akkor tartoznak eljárni, ha arra önkényt vállalkoztak, s így megtörténhetik, hogy a bíráskodásra leginkább azok nem fognak vállalkozni, kikhez a felek legtöbb bizalommal viseltetnek. Azon kívül mind a két félnek meg kell egyezni, hogy választott bíróság járjon el ügyében. Ez maga a választott bíróságok intézetét lehetlenné teszi, vagy csak igen ritka esetekre szorítja, azokra t. i. midőn valamely fél joga iránt kétségben van, s hajlandó azt tenni, mit mások vélnek; oly esetek azonban, mikor egyik fél jogsértésről panaszkodik, a másik pedig azt elismerni nem akarja, s a bírónak kell őt erre kényszeríteni, és a jogsérelmet szükség esetében erőhatalommal megszüntetni, a felek bizonyosan nem fogják ügyöket választott bíróságok eleibe vinni. Tekintetbe kell még vennünk, hogy választott bíróságoknál a bírák a bíráskodást nem teszik élethivatásuknak, oly egyének tehát, kik azzal foglalkoznának, eltekintve a jártasságtól, és ügyességtől, csak kevesen fognak egy nemzetben lenni.

A választás által meghatározandó bírák ellenben nem vállalkozhatnak tetszésök szerint az elejökbe vitt ügyek megbírálására; a felek mindegyikének beleegyezése nem szükséges, hogy bíráskodhassanak; a bírói hivataloskodás élethivatásukhoz tartozik. Ezek tehát a kormány által nevezett bírákhoz e tekintetben hasonlóak, s különböznek ezektől csupán az által, hogy miglen azokat a kormány belátása, ezeket polgártársaik bizalma helyezi a bírói székbe. Az, hogy a választásoknál gyakran hatalmasok tekintélye, gyakran befolyásos egyes emberek néha csak később napfényre

jövő önérdéke szerez némely kevésbé képes egyénnek birói állomást, nem jöhet tekintetbe s azért a választási elvet általában elvetni nem lehet. Hiszen, a birónevezéseknél is a pártfogásnak különféle nemei működhetnek, s a nevezés sem lesz képes mindig a legképesebbeket kitalálni.

A biróválasztásokat tehát a választott bíróságokkal azonosítani, s ezektől amazokra következtetéseket vonni nem lehet.

De már a fenebb mondottakból látjuk, s több tudós azt ki is mutatta, miszerint a közigazgatás az igazságszolgáltatástól lényegesen különbözik. A közigazgatásban az állam közvetlenül működik, mert ezt az állam élete úgy kívánja. Midőn az állam így működik, életet fejt ki, mely nélkül nem létezhetik. Létének feltétele ily működés. S habár akkor, midőn egyesek és az állam közti nehézségek felett az erre különösen felállított bíróságnak kell határozni, az e részbeni eljárás még is az állam működését nem akaszthatja meg. Ellenben, mikor a bíró polgári magánügyet végez, őt ugyan az állam gyámolítja; az állam ad neki tekintélyt, és hatalmat; ő végrehajtja a bíróság határozatát, ő teljesít olyanokat, melyeket némely intézet (mint a telekkönyvi intézet) megkíván, de annak elhatározása: mi legyen két fél közt polgári ügyekben a jog, a bírától egyedül mint s z a k é r t ő k t ő l függ. Itt az állam nem közvetlenül működik, ő közvetlenül csak végrehajtja azt, mit ezen szakértők határoznak. De éppen azért nem szükséges, hogy ő ezen szakértőket nevezze is, sőt czélszerű, hogy ebben a pörlekedő felek bizalmának helyét, s így ezeknek választási jogot adjon.

Miután azon különbséget megismertük, mely a közigazgatás és igazságszolgáltatás közt létezik, átmegegyek most az igazságügyi miniszter állásának előnyei, úgy mint árnyoldalai taglalására.

A parlamentaris kormány természete ugyan már magával hozza a felelősséget, mert habár nem lehetetlen, hogy valamely országnak alkotmánya a kormánynak a végrehajtó hatalmat felelet nélkül átengedje, s így azt egyedül belátására bizza; nem lehet még is feltenni, hogy midőn erről nem szolt,

ezt hallgatag kell következtetni, mert mily parlament volna az, mely határozhatna, de a kormány annak határozatait teljesíteni nem köteleztetnék, vagy azokat tökéletesebben vagy csak névszerint teljesíthetné?

De az igazságügyi minister nem lehet megint minden ítéletért felelős, azért vannak felsőbb bíróságok, hogy az alsóbbaknak netaláni hibáit helyrehozzák. Annak azonban, mit a bíróságok mondanak, meg kell állani, s azt már most sem az állam, sem a közvetlenül képviselő kormány nem változtathatja meg. De valamint az igazságügyi minister nem felelős a bíróságok által hozott ítéletekért, úgy ha más mód van a bíróságok betöltésére nézve, például a választás, a választók sem lehetnek a bíróságok ítéleteért felelősek.

A bíróságok betöltése mind a két esetben, ha a bírói tagok ellen alapos aggályok mutatkoznának, például valaki közülök rendellenesen hivatalos helyéről hosszabb ideig elmarad, felületesen dolgozik, a szabályok ellen üzérkedésbe bocsátkozik, botránkoztató életet él, vagy a bíróságok tisztök ellen vétenek, például valamely hozzájuk tartozó ügyben bíráskodni nem akarnak vagy más hatóság körébe vágnak, tisztökben hanyagul járnak el, akkor az igazságügyi minister van hivatva: észrevételeket tenni, illetőleg fegyelmi eljárást rendelni.

Látjuk ezekből, miszerint az igazságügyi minister ugyan nem parancsolhatja meg a bírónak, minő ítéletet hozzon, akár ő nevezte azt légyen, akár mások választották, de mind a két esetben jogosítva van a bírákra és bíróságokra felügyelni, ellenök szükség esetében a fegyelmi eljárást elrendelni.

Azért is akkor, midőn a bírák rossz és alaptalan ítéleteket hoznak, eltekintve attól, mennyi rosszat tesznek s mikép sértik a jogérzületet s a jogbátorságot, a minister becsületérzése mégis leginkább megkívánja, hogy ilyenek ne történjenek; azért is meg kell neki engedni, hogy a bíráskodás iránti oly törvény hozatala ellen nyilatkozhassék, melyről, tekintve a fenforgó viszonyokat, előre felteheti, hogy azzal az ország, közvetlenül pedig ő becsületet vallani nem

fog. De épen azért, mivel a bíráknak senki sem parancsolhatja meg, minő ítéleteket hozzanak, sem azokat senki sem változtathatja meg, nemcsak a bírák iránti törvénynél, hanem azok kiszemelésénél is legnagyobb óvatossággal kell eljárunk. Minthogy azonban ezek kiszemelésénél legközelebb van az igazságügyi miniszternek becsülete érdekelve, helyesen cselekszünk, ha neki e részben kellő befolyást engedünk. Mennél nagyobb lesz e befolyás, annál inkább lesz az ő becsületérzésének tér engedve, de annál nagyobb felelősséggel is fog az államnak tartozni. Az államnak és az igazságot kereső közönségnek pedig kétségkívül akkor nyújtatik nagyobb biztosíték, mikor az ő becsülete köttetik le, mintha polgártársainknak csak bizalma, gyakran egyesek szenvedélye és kedvezése határozza meg a bírói személyeket, de helyes választásukért semmivel sem kezeskednek.

Az igazságügyi és a többi miniszterek közt az a különbség van, hogy ezek gyakran csak rendeletekkel intézkednek, ezt az ő szakjukba vágó végrehajtás így hozván magával; ellenben az igazságügyminiszter ritkábban intézkedhetik rendeletekkel; ő ezekkel a feleknek csak akkor adhat szabályt, ha arra a törvényhozótestület által felhatalmaztatott; legtöbbször csak a törvény korlátai közt a bíróságokat teendőik miképi teljesítése iránt rendeletekkel utasíthatja. Ha pedig rendeletekkel az igazságügy érdekét sérti, például daczára a bíróságok szorgalmának, szám szerint ítéli meg a bíróságok és ezek tagjai tevékenységét, nem tekint a tárgyak tartalmára, hanem csak azt rendeli el, hogy a számok mennél hamarább feldolgoztassanak, s így a bíróságokba maga oltja a felületességet, akkor még feleletre is vonható.

Előnye tehát az, hogy a felek ügyeiben nem ő, hanem a bíróságok határoznak, s ő azoknak tetteiért közvetlenül nem felelős, s hogy a felek ügyeibe csak a törvényhozás engedelmével avatkozik.

De ez előnye csak a többi ministeriumokhoz képest áll, mennyiben ezek az alárendelt hatóságok tetteit megvizsgálhatják; ezeknek határozataitól tehát felebbvitel hozzájuk lehetséges, ellenben a bíróságok intézkedéseitől ő hozzá nincs

felelősséggel. A felek ugyan a bíróságok visszaéléseit s az ezeknél mutatkozó hiányokat az igazságügyi miniszternek feljelenthetik, de azoknak határozatait ő sem változtathatja meg. Ha azonban a bíróságok nem általa, hanem választások útján töltenek be, az ő állása annál kevésbé lesz előnyös, mennél inkább töltenek be ez uton a bíróságok feladatuknak meg nem felelő egyénnel. Ekkor ugyan ő kevésbé lesz felelős, mintha a bírakat maga nevezné, becsülete azonban könnyen sértethetik, ha az igazságszolgáltatást olyanok kezében látja, kik magas hivatásuknak megfelelni nem képesek, s kiket ő soha sem nevezett volna. Állása annyira lesz előnytelen, hogy ő később lesz ministerségre nem vállalkozni, mint az igazság kiszolgáltatásának ily egyének által élén állani.

Ebből kitetszik, miszerint ő neki a bíróságok betöltésénél befolyást kell engednünk, ámbár másrészt indokoltnak látszik, hogy arra azoknak is befolyás engedessék, kik érdekelve vannak. Ekkor korlátolva lesz az igazságügyi miniszter egyrészt a parlamenti felelősség, másrészt az egyes ügyekben érdekelt felek bizalma által. Amazt kívánja a parlamenti rendszer, ezt a peres feleknek saját érdeke és megnyugtatása.

A mondottakból kitetszik az is, hogy az igazságügyi miniszternek állása, tekintve becsületét s tekintetbe véve azt, hogy ő kevésbé felelős, mint a többi ministerek, ott előnyösebb, hol a bírakat maga nevezheti.

De ennek vannak árnyoldalai is. Ő t. i. legjobb szándéka mellett is nem mindig találhatja ki az értelmes, ügyes és jellemes bírakat. Ő ki van annak téve, hogy pártfogásoknak a közérdek rovására helyt adjon. Néha nagy tekintélyű és befolyású emberek, néha parlamenti tagok pártolnak valakit, és ezáltal az igazságügyet fosztják meg képesebb bíraktól. A veszedelem annál nagyobb, mennél követelőbbek, érzékenyebbek az ajánlók s mennél nehezebb az ő helyzete ezek irányában, s félre nem lehet ismerni, hogy ezeket ritkábban fékezheti az ő ellenállása, mint a jogérzület által áthatott közszellem. Ha az tiltja, hogy valaki alaptalan és pártérdekből jövő

ajánlatokkal neki alkalmatlankodják, és az ajánlás csak hasonjoguakra szorítkozik, ő is e szerint fog eljárni, s ez által a közügy tökéletesebben fog eléretni. Mit az ajánlásokról említettem, hasonlóképp áll a parlamenti tagok maguk részére való követeléseiről. Ha a parlamenti helyeket nagyobb részt olyanok foglalják el, kik hivatalt, különösen pedig bírói állomásokat akarnak nyerni, akkor sem a kormány nem lesz szabad, sem a parlament feladatának nem fog megfelelni; különösen ily parlamenti tagok nem fognak a hozandó üdvös törvényekre, hanem csak arra tekinteni, hogy a ministereknek, kiktől hivatalt várnak, akaratát teljesítsék.

Az igazságügyi miniszternek ugyan sorsa e tekintetben ugyanaz, mi a többi minisztereké; de ezek az általuk nevezett tisztviselők hibáit felelősséggel utján helyrehozhatják, ő ellenben azt a bírák határozataival nem teheti. Ennyiben tehát az ő állása kevésbé kedvező, mint a többi minisztereké.

Ily visszaélések és kinövések távoltartására ő, kiváltságos oly országban, hol a közszellem őt még gyámoltalanul hagyja, arra van utalva, hogy oly intézkedésekről gondoskodják, melyek az alkalmazandó bírák értelmiségét, ügyességét és jellemét lehetőleg legjobban tüntetik ki. A választások, a mint azok nálunk eddig gyakoroltattak, a fentebb elősorolt bírói kellékekre nézve biztosítékot nem nyújtanak, s lehet mondani, miszerint ha a bírói állomások választások által lennének betöltendőek, azok e korlátokon túl nem mehetnének. A választók sem választhatnának bírót senkit, ki értelmes, ügyes bíró és jellemes ember nem fogna lenni, ha csak a választás mint valami önkényes tény nem akarna gyakoroltatni. Egyébként miképp álltunk addig a bíróválasztásokra nézve, azt később fogjuk látni.

Kell tehát az értelmiséget szigorú vizsgálatnak meghatározni, az ügyességet a gyakorlatnak, a jellemet pedig az alkalmazandó bíró élet-előzményeinek. Ezeket szem előtt kell mind a kinevező miniszternek, mind a választóknak tartani.

Ha a vizsgálatok csak felületesek lesznek, a célnak

megfelelni, és sem a miniszternek, sem a választóknak támogatást nyújtani nem fognak. Ezeknek, hogy céljuknak megfeleljenek, leginkább bírák által kell vitetniök, mert ezek leginkább képesek megítélni, mi várakozik a vizsgálandókra, mint egykori bírákra. De ezen vizsgáló-bíráknak kell először maguknak a tudományok azon nemét, melyből mint vizsgálók fognak alkalmaztatni, tökéletesen ismerniök, kell tudományos öntudattal birniök; másodszor, tudjanak vizsgálni is. Ki csak a tudomány tételeit ismeri és a vizsgálandóban nem a rendszert, hanem ezeket keresi, ki ehhez a kérdéseket nem a rendszerre való vonatkozással intézi, vagy maga sem gondolkozott a felől, vagy ezt nem veszi észre, az nem alkalmas a vizsgálatra. Harmadszor, a vizsgáló-bírónak azt is folytonosan szem előtt kell tartania, hogy jószívűsége, vagy egyéb gyengesége a minisztert úgy mint a választókat könnyen tévedésbe hozhatja, a perlekedő feleknek pedig gyakran kipótolhatlan kárt okozhat. Neki tehát mindenekelőtt igazságosnak, s hajthatatlannak kell lennie, ki sem a tekintélynek, sem az ajánlatnak és pártfogásnak ne engedjen. A vizsgálatoknál való eljárás épen oly részrehajlatlanságot és szigort kíván, mint a peres kérdések elintézése. Hibás is a világnak azon nézete, miszerint új törvények szerinti eljárásra régi emberek is alkalmasak. Midőn az új törvények csak pótolják a régieket, akkor ez megjárja, de ha a régiektől eltérő rendszert foglalnak magukban, más és lényegesen eltérő elveken alapulnak, úgy hogy a régi bíró egész felfogása az újabb törvényektől eltérő, s méltán attól lehet tartani, miszerint ő régi nézeteit az új eljárásba fogja átvinni, vagy azok miatt az új törvények szellemét nem kellőleg fogja fel: akkor nem céltalan a bírákat új vizsgálatnak alávetni, és a kik a régi nézettől menekülni, vagy megválni nem tudnak s az újabb törvénynek szellemét nem fogják fel, azokat elejteni.

A leendő bírák ügyességét a gyakorlatból lehet megítélni, s azért azok gyakorlatát kell valakinek ellenőrizni. Ki pedig erre leginkább alkalmas és hívott, mint épen az igazságügyi miniszter? Kérdés csak az, mikép lehet neki a bírósá-

got keresők gyakorlatáról meggyőződést szerezni, s milyen legyen ezen gyakorlat?

Mi az elsőt illeti, az igazságügyi minister csak úgy ítélheti meg a bírójelöltek gyakorlatát, ha a neki tartozó felelősség mellett, valaki azok gyakorlatára és ennek eredményére felügyel. Azért oly országokban, hol az ebbeli eljárás már ki van fejtve, a bíróságok vannak erre hivatva. Czélszerű volna, ha ezek nálunk is a bírójelöltek működéséről félévenként lelkiismeretes kimutatásokat mutatnának be az igazságügyi ministernek. De épen ebből tetszik ki, miszerint a bírójelöltek gyakorlatának bíróságinak kell lenni, s ez természetes, mert közönségesen ott szoktunk magunknak jártasságot szerezni, hol egykor magunk is alkalmaztatni akarunk. Legközelebb áll a bírói gyakorlathoz az ügyvédi gyakorlat, mert mind a kettő törvényes esetekkel foglalkozik, s kétséget nem szenved, miszerint a bírójelölt leginkább az ügyvédeknel fogja látni a jogeseteket nyers állapotban; fogja látni, mikép öntetnek azok törvényes formába. De az ügyvéd mindig követel valamit a bírótól, s nem mindig áll hatalmában csak a szoros igazságot követelni. Gyakran követeli csak a méltányosságot mint jogigazságot, néha még azt sem, mert felének, kit nem könnyű elhagynia, érdeke más. Mindig azt látjuk, miszerint ő csak győzni akar. Ellenben a bírónak osztogatni kell az igazságot. Azért is némelyek azon nézetben vannak, miszerint a bírójelöltnek a bíróságoknál kell megszerezni gyakorlatát. Ezek azon véleményben is vannak, miszerint az ügyvédek rendszerint nem alkalmasak a bíróságokra, mert megszokván mindig valamely fél részére állni, ritkán képesek a szokást elhagyni, és a felekre való tekintet nélkül a szoros igazságot kimondani.

A becsületesség az, mire az alkalmazandó bírónál leginkább kell tekinteni; mert jóllehet, az maga, tudomány és jártasság nélkül nem elegendő, a tudomány és jártasság mégis jellemtelen emberben veszedelmes eszköz, kivált bíróban, kinek az állam tekintélyt nem adhat, hogy az áligazságot való helyébe állítsa. Gúny is volna, és a jogbátorságot merőben megingatná, ha a felek államilag kényszerítették, hogy a jellemtelen

birák részrehajló nézeteit tiszteljék. De a jellemet csak a multból lehet megítélni; kinek multja nem szeplőtlen, attól azt, hogy jó, igazságos és lelkiismeretes bíró fog lenni, várni nem lehet.

De valakinek multját sem a minister, sem a választók mondák szerint ne ítéljék meg. Ha amaz nem jól választja meg bizalmi férfiait, vagy ezek, mások gyanusítása mellett, csak pajtásokat ajánlanak, vagy nem képesek mások tulajdonait megítélni, a minister rosszul cselekszik, ha ezekre hallgat, vagy nekik az ajánlási jogot odaengedi. Ha pedig a választóknál gyanusítások győznek, gyanusítások, melyek ellen nem is védheti magát az illető, akkor az igazságügy gyakran legjellemesebb szolgájától fosztatik meg.

Ha most tekintjük, mikép léteztek nálunk a választások, nem szabad elfelejtenünk, miszerint e tekintetben három néposztályt kell megkülönböztetnünk, először ugyanis a nemességet, másodsor a sz. kir. városok lakóit, harmadszor a jobbágyokat. A szab. kerületek lakóit nem számítom, mert azok a nemzetnek csak kisebb részét tevék.

A jobbágyok ugyan kisebb tárgyakra maguk választották meg községenkint a bírót, de ennek a helyben lakó nemesség nem volt alávetve és csak azok közül választhattak, kiket a földesur kijelölt. Fontosabb ügyekben azonban bíráskodtak a földesur által meghívott úriszékek, a parasztok választási joga tehát igen meg volt szorítva.

A szab. kir. városokban bíráskodtak 1848 előtt a választott polgárok által választott birák. De a választott polgárok számszerint igen kevesen voltak, s maguk egészítették ki magukat, úgy hogy a lakosságnak nagyobb része nem az általa választott birák alatt állott. 1848. évben ez ugyan megváltoztatott, de a törvény csak ideiglenes volt.

Máskép volt ez a nemességnél, s itt-ott az u. n. honoratioroknál, hol ezeknek az újabb szokás a választásokra befolyást engedett. A megyékben t. i. minden nemes (néhol újabb időben a honoratior) egyén volt választó. De ezek jobbra csak maguk közt pörlekedtek; s jóllehet Fényes szerint minden tizedik ember nemes volt, tekintetbe véve mégis a paraszt

rendnek és a szab. kir. városok lakóinak fentebb mondott megszorításait, a biróválasztást, mint az előbb fennállott, nem lehet általánosnak mondani; azért is nem helyes volna, ha a nemesség jövőben a paraszt helyett is választana, mert tudva levő dolog, hogy valamint másokban, úgy a biróválasztásoknál is csak a megyében befolyásos nemesség egy része dönt. Önámitás volna tehát, sőt a parasztrendnek ámitása, ha azt hitetnők el vele, hogy ő is választja a bírakat, miglen azokat, habár választási apparatus mellett, mások adják neki.

A választásoknak e három neme mind a polgártársak bizalmán alapul. Ez legtökéletesebb kifejezést nyert a megyékben a nemességnél, mert e felett megyékben csak annak lehetett volna biráskodni, kit polgártársai bizalma erre kiszemelt; de ha őszinték akarunk lenni, ez részben csak a parasztságnál éretett el, noha ott is a földesuri kijelölésnél fogva igen kérdéses volt, mert valószínű, sőt természetes volt, hogy a földesur kevésbé tekintett a község javára, mint arra, ki neki kedves volt.

Most azonban megváltoztak a viszonyok. Ha létesíteni akarnók a választásokat, azon kellene lennünk, hogy az először az érdeklettek bizalmának kifolyása legyen, legyen tehát a választás való, ne pedig csak névszerinti; másodszor lehetséges legyen általa a legjobb birónak kitalálása, mert ha a választás ezt nem eszközli, mint czélt tévesztő nem pártolható.

A régi mód szerint a paraszt felett az biráskodott, kit földesura akart, ő neki tehát a birtokos nemesség adott bírót. Ezt most sokan akkép akarják megváltoztatni, hogy a bírák megyénként választassanak meg, és a nemességnek és parasztságnak egy bírása legyen. Ez ily általánosságban helyesnek látszik, mert senki sem tagadhatja, miszerint, ha a bírák polgártársaik bizalma által határozatnak meg, ha azok rendi különbség nélkül mindenki felett biráskodnak, az nem csak nép-, hanem időszerű is.

De nem elég, hogy csak a phrasisoknak elég tétessék. Ha mellettük a valóságot nem értük utól, nem értünk el semmit,

akkor helyesebben cselekszik az, ki a valóságot, s azt megközelítő lehetőséget tartja szem előtt.

Az élet társadalmi viszonyait senki sem változtathatja meg. Hibás volna tehát, ha ezeket a számból kifelejtjük. A társadalmi viszonyok szerint kénytelenek vagyunk tehát az igazságügyet is rendezni; a föld népét pedig annál inkább tekintetbe venni, minthogy az képezi nagyjából az államot, ő tehát számra nézve sokkal nagyobb, mint a többi osztályok. Másrészt tapasztalhatjuk, miszerint egy osztály sem kívánja a szoros, és a valóságnak megfelelő igazságot úgy, mint a föld népe.

A többi osztályok könnyebben barátkoznak meg a formai igazsággal, mint a föld népe. Ő megkívánja az igazságot a maga valóságos mivolta szerint, akár van bizonyíték reá, akár nincs. Ő a bizonyítékról előleg nem gondoskodhatik, részint mert nem tudja, mikép kell neki egykor bizonyítani, részint mert ellenfele igazságszeretetében bízik. Ezen többnyire önbevallás, azaz elismerés segít, de nagy szerepet játszik a bíró iránti bizalom is, melyet nem parancsolhat meg senki. Nála az egyességek leginkább vannak indokolva, s innen van az újabb időben olyannyira elterjedt törekvés, a pereknek egyesség által véget vetni, mely nem annyira reméltetik más osztályoknál, mert ezek többnyire számításból perlekednek, a föld népe pedig jobbra azért perlekedik, mert reményeiben csalatkozott, máskép képzelte jogi helyzetét és ha ismeri is kötelezettségét, de azt nyomban teljesíteni tehetetlen, hajlandó lesz az egyességre, ha az által a halasztást elérheti, s így kötelezettségének későbbi teljesítését reményli. Nálunk is az új perrendtartás igyekszik az egyességeket előmozdítani.

Téves volna azonban azt hinni, miszerint az egyességnek szabad akárminőnek lenni. Senki sem akar egyesség által rosszabb karba jutni, mintsem per által fogna jönni; az egyességet csak azért óhajtja, mert általa a bizonytalanságnak véget akar vetni, s a perlekedési költségeket megkimélni. Ha az egyességet csak azért óhajtja, mivel jó ítéletet igazságos ügyében sem vár, ez az igazságügy nem kedvező helyzetére

mutat, s akkor az egyességek intézményét nem mint absolut jót lehet tekinteni.

Nem helyeselhető tehát azoknak szándéka, kik minden áron csak egyességeket ohajtanak, s azért a békebíró intézetét létesíteni akarják. Ezek meg nem gondolják, hogy leginkább a föld népe lesz egyességre utalva, s ha ez nem kellőkép létesítettik, mily kevéssé biztosítottatik az ő igazsága. Már pedig nincs ország, mely közönyös lehetne az iránt, vajjon a föld népénél a jogérzület gyökeret ver-e vagy sem, s nincs veszedelmesebb, mint ha az jogérzület nélkül marad, ha ő személyében a jogosságot sértve látja. Ámbár tehát igen kívánatos, hogy legtöbb jogeset egyességileg véget érjen, ennek mégis, ha a czélnek megfelelni akar, valószínűleg azt kell eredményezni, mi egy igazságos ítélettől várható.

Ennélfogva nem akármily egyességnek kell létesülni, hanem olyannak, mely felérjen egy kedvező ítélettel vagy legalább kedvező helyzetbe hozza az egyezkedőt. Kedvező fogna az egyezkedő helyzete még akkor is lenni, ha valaki tartozása más irányában világos, de ez egyességileg megengedné, hogy az adós azt később teljesítse. Néha a hitelező az adós iránti könyörületből máskép engedelkeny, s ez egyességben talál kifejezést, péld. a töke után járó kamatokat elengedi. Mindig azonban az egyességes fél csak saját joga értelmében cselekedjék; soha sem szabad az egyességnek olyannak lenni, mely a per valószínű kimenetelétől tetemesen különbözzék, mert ily eset másokat óvatosokká fog tenni, s ezek az egyességtől inkább idegenkedni fognak, mintsem hogy arra hajlandók volnának.

Megengedem, hogy néha más, mint jogász, képes lesz egyességet létesíteni, gyakran méltányosság és engedelkenység alapján; de legtöbb esetben egyesség úgy fog létre jönni, ha a pernek valószínű kimenetele tekintetbe vétetvén, a feleknek elfogadható *egyességi terv* terjesztetik elő. Ezt pedig csak a per bírása teheti, nem pedig nem jogász ember. Ez fogja a hozandó ítélet előtt sikerrel az egyességet megkísérteni.

A fentebbiekben megmutattam, hogy a társadalmi viszonyok-adta osztálykülönbség a bírósági szervezésnél is

szem előtt tartandó; hogy e tekintetben a föld népét, mint legerősebb osztályt, számitásból kifelejtenuink nem szabad, hogy ennél leginkább mutatkozik az egyességi szükség és hajlam; hogy az egyesség azonban, mely legtöbb esetben helyes egyességi terv előterjesztése által fog eszközöltetni, bizalmat a bíróban, ebben pedig képességet a per valószínű kimenetelét előreláthatni, tesz fel.

Ha tekintjük a bíróba való bizalmat, mit használ az, ha a bírót azok fogják megválasztani, kik felett az bíraskodni nem fog. Előbbi időben a megyei bíró, bármely járásra is választott meg, bíraskodott a megyében bárhol lakó nemes vagy honoratior felett, azért is indokolva volt, hogy a megyebeli nemesség minden megyei bírót egyaránt válaszszon, de most minden bíró csak saját járásában működhetik. Hibás volna tehát, ha a megyei bírák a megyei választók által közösen választatnának, helyesebb, ha egyedül azok, kik felett a bíró bíraskodni fog, hivatnak a választásra, csak akkor lehet mondani, miszerint a bírót a netaláni perlekedők bizalma választotta.

Ha pedig a bírót a kormány nevezi, mint most, merészség volna azt hinni, miszerint a kormány nevezésével a felek bizalma is jár. Az igazságügyi minister, mint fentebb láttuk, sokra tekinteni lesz kénytelen, s ritkán fogja a maga pártmberéit háttérbe szoríthatni az ellenpártiak irányában. Ha már most a bíróságok mind egyszerre betöltendőek, mint jelenleg nálunk, akkor az ellenpárt kedvezőtlen helyzetbe jő, s csodálni nem lehet, ha ő a kormánynak ezen befolyását ellenzi; ha fél, hogy sorai megritkulnak, mert senki, a ki a tetteges kormány nézeteihez nem simul, nem remélheti, hogy a kormány bíróságra alkalmazni fogja.

De nem elég a perlekedő felek bizalma. Ez ugyan üdvös és kívánatos, hanem maga nem biztosítja a helyes igazságszolgáltatást. A felek bizalma csak annyiban van indokolva, ha mellette a lehető legjobb bírónak kitalálása lehetséges. Ez korlátozza a választást. Ha a választás olyan, mely a lehető legjobb bírónak meghatározását lehetlenné teszi, vagy csak kérdéssé, czélját veszíti, és többé indokolva nincs.

A már országgyűlésileg elfogadott és szentesített új perrendtartás szerint nálunk, kétféle elsőfokú bíróság lesz, u. m. egyed-bíróságok és testületi bíróságok. Amazok a vidéken leginkább a föld népe ügyeiben fognak eljárni. Nem is volnának irányadók a statisztikai adatok a föld népének mostani ügyei felett, mert ez még most gyámoltalan, sokszor eltűri a jogsértést, mivel panaszkodni nem tud, vagy nem mer. Merész emberek kizsákmányolják ezen gyámoltalanságát, s vele úgy bánnak mint jogtalannal, mert tudják hogy ő panaszkodni nem fog. Ez által a jogérzet nálá kifejtetlen marad, s ő az igazságügyi intézmények iránt bizalmatlan. A mint azonban a műveltség nálá is haladni fog, s gyámoltalansága megszűnik, ügyei is szaporodni fognak. Fognak ezek szaporodni még inkább, ha a bírói szervezet az élet szükségének megfelelőbb lesz, s először a föld népe bíráját nem messze keresni lesz kénytelen, másodszor mindennemű ügyeit, vagy legalább azoknak nagyobb részét ugyanazon bíró intézi. Azért is a jövő fogja megmutatni, nem kell-e az egyed-bíróságok hatáskörét leginkább ez osztály érdekében tágítani.

Sokan ellenei az egyed-bíróságoknak s pártolják a testületi bíróságokat, mondván, az egyes-bíró csak egyes ember, ki könnyen tévedhet; ellenben a testületi bíróságoknál a mi egynek nem jut eszébe, eszébe jut a másiknak. Csak ezeknél található fel a való igazságszolgáltatás.

De e nézet sem abszolút érvényű. Tegyük fel, hogy az egyed-bírák jók, a testületi bíróságok tagjai egy része pedig gyenge; akkor bizonyosan az egyed-bíróságok helyesebben fogják az igazságot szolgáltatni, s ezeket nem fogja a többség leszavazhatni. Ha pedig a testületi bíróságoknál egyes emberek tudománya és tekintélye győz, akkor ezen egyesek fognak a testületi bíróságok nevében határozni. A testületi bíróságok tehát csak akkor fognak céljuknak megfelelni, ha annak minden tagja jó bíró lesz; akkor meg fog történni, hogy egyik tagnak helyes véleménye ma fog győzni, holnap másnak helyesebb nézete. Mindig azonban tekintetbe veendő az erő, melyről rendelkezhetünk, és a közszükség; ha vagy nem elegendő erő van, vagy a közszükség testületi bíróságok mellett

nem mutatkozik, azon kell lennünk, hogy az egyed-bíróságok talpraesett jogászok által töltsenek be,

Mind az egyed-bírózágnál, mind a testületinél az alkalmas egyének meghatározása egyik főkéllék. A választás csak a bizalomnak megszavazása, de ki legyen a bíróságra alkalmas, azt a választás nem határozhatja el. Némelyek azon véleményben vannak, miszerint a választók csak az alkalmasakat határozzák meg, az igazságügyi minister pedig ezek közül egyet nevezzen, vagy nevezésre a felségnek terjeszse fel. Ez volna a minősített választás. Igaz ugyan, hogy akkor, midőn a bírójelöltek vizsgálata szigorú lesz, midőn a bírójelölt a gyakorlatról bizonyítványt mutat fel, midőn jelleme ellen semmi alapos észrevétel sem fordul elő, s a választók ezekre szorítkoznak, annyi hiba és visszaélés nem fog történni, mint jelenleg; de daczára mindezeknek mily különbség van egyén és egyén közt? Minthogy pedig az igazságügyi minister van hivatva arra felügyelni, ki legalkalmasabb valami bíróságra, de neki is van legtöbb módja, magának erre nézve legbiztosabb tudomást szerezní, másrészt az ő becsületérzése megkívánja, hogy e részben neki szabad kéz engedessék, nem lehetnék hajlandó kívánni, hogy ő a bíróságokra alkalmas egyének meghatározásától megfosztassék. Másrészt indokoltnak látszik, hogy azok közt, kiket ő alkalmasaknak itél, a választás határozza meg azt, ki iránt viseltetnek a választók legtöbb bizalommal.

Eddig is a főispán, mint a kormány embere jelölte ki a választható birákat. Ha tehát jövőben a főispán helyett az igazságügyi minister fogná azt tenni, ebben a régi intézményeknek semmi esetre oly változtatása nem volna, mintha minősített választás hozatván be, a választók jelölnék ki a kormány által nevezhető egyént, mert akkor a választás kijelölési joggá változnék.

A választásnak alapja a bizalom, azaz kit a választók birónak választanak, arról elmondhatni, hogy a választók bizalmát bírja. Ha azonban a választás akár a kinevezési cathoriki felállításában, akár a választási szabadságra és módra nézve nem helyes, akkor az igazságot keresők bizalma is

csak költött lesz, nem való. Hol tehát a választás elfogadtatik, az olyan legyen, hogy az által a perlekedők bizalma fejztesék ki.

Egyedbiróságoknál az máskép el nem érhető, mintha a járásbeli választók választják meg azon járásra kijelöltek sorából a bírót; a testületi bíróságoknál azonban eszközölhető, hogy a nevezett bírák közül az járjon el valakinek ügyében, kihez ő legtöbb bizalommal viseltetik. Minthogy azonban igazságos, és a tudósok által el van ismerve, hogy mind a két perlekedő joga egyforma, nem lehet máskép, mintha a felperes a kinevezett bírák közül valakit választ, ugyanazok közül egyet az alperes is szabadon választhasson, kik azután a törvényszéki elnök elnöksége alatt eljárnának. Ez volna a lehető legtökéletesebb választás.

Igaz, akkor léteznék a felek részéről még nagyobb szabadság, ha ők szabadon és minden megszorítás nélkül, tehát azok közül is, kiket a kormány nem nevezett bírákul, választhatnak meg bíráikat; de tekintve azt, hogy oly egyének, kik a bíráskodásból élethivatást tennének, még most nincsenek, hogy tehát senkit, ki bírónak nevezve, vagy az eddigi mód szerint megválasztva nincs, a bíráskodásra kényszeríteni nem lehet, nem marad egyéb hátra, mint hogy a felek ügyeiben csak azok járjanak el, kik bíráskodási hatalommal fel vannak ruházva. Én azon véleményben vagyok, hogy ezen egyéneket a kormánynak kellene nevezni, mert szerintem meg lévén a perlekedő feleknek szabadság adva ezek közt választani: nem lehetne ezeket is választás által elhatározni. Oly választásnak semmi alapja sem volna.

Az egyedbiróságokra tehát (a megyékben a szolgabíróságokra, a városokban a városbíróságra) kijelölést tenne az igazságügyiminister, választanának pedig a járás, városokban a város választói, például azok, kik a politikai tisztviselőket is választanak; a *testületi bíróságnál* a megyékben a megyei, a városokban a városi, kerületekben a kerületi törvényszék ülnökeit nevezné, vagy kinevezés végett felterjesztené az igazságügyi minister, a perlekedők pedig ezek közül választanák az eljárókat. Ki legyen az előadó: az-e, kit a felperes, vagy

az, kit az alperes ajánl, azt elhatározhatná a törvényszéki elnök.

Nagyobb városokban működhetnének mint egyedbirák a város albirái, kik azon városrész választói által, hol eljárnának, választatnának miniszteri kijelölés folytán.

Ekkor mind a két kíváalomnak elégtétetnék. Először ugyan a minister érdekének, mert senki sem válasszathatnék kit ő nem akarna, de másrészt a választók, illetőleg a perlekedők bizalmának is. A minister senkit sem jelölhetne ki, ki bíróságra alkalmas nem volna. Ha ő alkalmatlant jelölne ki s a választók ezt választanák, ő, nem ezek volnának felelősek. De ő épen a kijelölés által volna korlátolva, mert nem lehetne róla mondani, hogy ő osztogatja a birói állomásokat. Ha a három kijelölt közül nem az, kit ő akar, választatnék meg, az annyi volna, mintha ezer más választatott volna. Másrészt ez által a választóknak mód nyujtatnék, bizalmuknak kifejezést adni, de ők is volnának korlátolva, mert csak azok közt választthatnának, kiket a minister maga birákul alkalmasaknak ítél.

Ha némelyek a választási fondorkodásoktól és izgatásoktól tartanak, és azért a birónevezést pártolják, gondolják meg, mily árnyoldalai, mily nehézségei vannak a nevezésnek. A választások vizásságai csak arra utalnak bennünket, hogy azokat rendezzük. Mi volna például, ha azok, kik polgártársaik bizalmát leginkább birják, titkos szavazás útján megbiztatnának, hogy a birákat ismét titkos szavazás útján ők válasszák meg? A titkos szavazást azért tartanám helyén, mert ez védhetné meg a választók szabadságát.

Igaz, ha a minister a birákat nem nevezné ki, az ő keze részben meg lesz kötve, de csak az érdeklettek bizalma által, ez pedig ha yalahol, a birónál nagy szerepet játszik, és az igazságszolgáltatás már természeténél fogva megkívánja, hogy az érdeklettek bizalmának is tér engedessék.

Megengedem, hogy most, midőn minden birói állomás egyszerre betöltendő, az igazságügyi ministernek nehéz lesz egy-egy állomásra több alkalmas egyént kijelölni; de tekintetbe kell vennünk, hogy ez csak átmeneti szak; nem volna

tehát helyes, ha a rendes viszonyokra is ez elveket akarnók felállítani. Ezeket a valószínűség szerint kell vennünk. Ha egyszer az igazságügy rendezve lesz, a bírakat, ha nem is ugyanazon megyéből, a szomszéd megyékből, melyeknek egyéneit a választók hivataloskodásukból ismerhetik, kijelölni lehet.

A törvényszéki ülnököknek a peres felek általi megválasztását azért véleményezem, mert tudom, a mostani rendszer mellett, mennyi befolyása van az elnöknek a törvényszéki bírák meghatározásában. A peres feleknek kétségkívül akkor lesz legnagyobb megnyugtatójuk, ha legalább egy részét a bírának ők fogják megválaszthatni, a nélkül, hogy a kormánynak befolyása teljesen mellőztetnék. Ezen mód leginkább közelíti meg a választott bíróságokat.

Akarok még most a bírák függetlenségéről szólni, mert sokan azt hiszik, hogy bíráink jövőben inkább tisztviselők lesznek, mint független bírák.

A bíró függetlenségének első kelléke, hogy elmozdíthatlan legyen, hogy tehát újra sem megválasztatnia ne kelljen, se hivatalától másképp megfosztható ne legyen, kivéven, ha bírói ítélet folytán bírói tisztre érdemetlennek találtatnék. De ne legyen tovább más állomásra akarata ellen áttehető, sem előléptethető. Ehez járul még újabb törvényünk szerint függetlenségének megóvása tekintetéből, hogy más sem állami, sem törvényhatósági, sem községi hivatalt, sőt tanárságot se vihessen, még országgyűlési képviselő se lehessen, ne lehessen polit. folyóiratnak sem tulajdonosa, sem kiadója, vagy szerkesztője; ne lehessen valamely polit. vagy munkás-egyletnek tagja, valami ipartársulat elnöke, igazgatója, vagy más közege, magánosoktól nyugdíjt, vagy javadalmat ne húzhasson, kereskedést, iparüzletet vagy más hivataloskodása függetlenségével össze nem férő foglalkozást ne folytathasson, sőt még hatóságilag nevezett gyám, vagy gondnok se lehessen.

Kétségkívül ezek által függetlensége igen biztosíttatik, kiváltképp pedig lefelé függetlenné tétetik, de nem lehet mondani, hogy éppen oly független felfelé. A mondottak nem me-

rítik ki függetlenségének kellékeit. Ezt tudják mindazok, kik az újabb korban biráskodtak. Mennyi módja van az elnöknek az ülnökkel kegyét vagy megalégedetlenségét éreztetni, mennyire van ennek kezében előléptetése? Az elnök például rendjelet akarván nyerni vagy egyéb kitüntetést, vagy kedves akarván felfelé lenni és mindent feldolgoztatni, a mi a törvényszéken megfordul, azon ülnök neki legkedvesebb, ki sokat, habár kevésbé alaposan végez; az alaposan eljáró ülnök pedig előtte nehézkes. Hát ha még bármily okból kedvezni akar egyik félnek, ha szenvedélyes, akkor bizonyosan nem fogja dicsérni az ellenkező tulajdonu és irányu ülnököt. Ezt látván az alattvalók, szintén becsmérelve bánnak ily ülnökkel. Az elnököt illetván a munka-felosztás, a mely ülnöknek kedvezni akar, annak sok és könnyű ügydarabokat oszt, kit pedig sujtani szándékozik, annak kevés, de nehéz ügydarabokat ad.

Látni ezen néhány példából, mily kevésbé szabad az ülnök az elnöktől, és az ülnök gyakran csak azt veszi észre, hogy ő nem független bíró, hanem csak tisztviselő vagy még ennél is kevesebb.

Miután ezeket megizleltük, oda kell törekednünk, miszerint bíránk ne csak lefelé, hanem felfelé is függetlenek legyenek. Nem volna helyes, ha e hiányokat felfedezvén, azaz érnők be, mit tesznek a kormányok más nemzeteknél, mikép gondoskodnak ők az igazságszolgáltatásról. Azon felül nem szabad elfelejtenünk, miszerint ott, hol a kötelességérzet jobban ki van fejtve mint nálunk, ott oly eszközökről nem kell gondoskodni mint hazánkban, hol még az önkény nagy szerepet játszik. Függyön a bíró csak esztétől és jellemétől, semmi emberi hatalomtól, és ne szoruljon előléptetésre.

Igyekezni fogok e részben nézeteimet kifejteni, melyek már régen támadtak bennem, s azon meggyőződésben vagyok, hogy nem könnyelműen tanácslok nemzetemnek, sem olyat nem ajánlok, mi kivihetetlen.

Hozott e gondolatra a nemzetgazdasági elv. A nemzetgazdaság igazságai naponként nagyobb kiterjedést nyernek, azok mindinkább szabályozzák az élet viszonyait, és ennél-

fogva az államéletben is érvényesítik magukat, azért a jogintézmények alakulására is nagy befolyással vannak.

Az igazságszolgáltatás szintén munka, a munka pedig annál jobban jutalmazandó, minél ritkábbak azon tulajdonok, melyeket az megkíván, mert ily munka nem igen fog kínáltatni. Ne is ejtsen bennünket tévedésbe az, hogy még most máskép van; ennek oka részint a nemzet öntudatának még nem érzett hiányában keresendő, részint mert a viszonyok még meg nem szilárdultak; de most is tapasztaljuk azt, hogy az államszolgálat a képesek által nem annyira keresett, mint annak előtte. Már pedig a helyes igazságszolgáltatás követeli, hogy arra a legkiválóbb egyének szenteljék magukat. Azért is az efféle egyéneket kellőleg kell jutalmaznunk. Nem is mentség az, hogy az államnak pénze nincs, mert az állam szintén azon szabályok alatt áll, mint a magánember. Ha ez munkást akar fogadni, egyiket kevésbé ügyeset és olcsóbbat, másikat pedig ügyeset, ki a munkát tökéletesebben végzi, de drágábbat: nem áll neki hatalmában eszközölni, hogy ez teljesítse a munkát olcsó áron.

Legfelebb azt lehet ily körülmények közt következtetni, hogy az államon kívül azok is, kik az igazságszolgáltatást igénybe veszik, részben járuljanak efféle költségekhez. Ezt tapasztaljuk másokban is: így csak az fizet vámot, ki az utat vagy hidat használja.

Ha az állam nem képes kellően fizetni bírát, akkor a többletet, melyet a bírák illő jutalmaztatása megkíván, pótolják a felek a *közpénztárba* fizetendő, helyesen megállapítandó taksák által. Fizettek ilyeket 1848 előtt a perlekedők, miből láthatjuk, hogy nem régen Magyarországon az igazságszolgáltatás nem vétetett oly ügynek, melynek költségeit a köz egyedül tartozott volna viselni, hanem azokhoz a felek is járulni köteleztettek. Lehetne pedig e taksáknak felét az ügy kezdetével, felét az ügy végeztével az első bíróság előtt fizetni. Ezen taksák fizetését indítványozom csak a törvényszékeknél, mert az egyedbíróságok előtt többnyire a föld népe és a szegényebb sorsú emberek fognak perelni, kiket pertaksákkal is terhelni nem lehetne.

Az ülnök az állam részéről kapna például az első tíz éven át fizeteskép 1200 o. é. frtot, a második 10 éven át 1500 frtot, a harmadik 10 éven át pedig 1800 frtot. Ha valaki 30 éven át bíraskodnék, jogosítva volna, egész fizetését nyugdíjképen kivánni. A taksák úgy volnának kiszámítandók, hogy azon ülnök, ki a felek részéről nagyobb részben igénybe vétetnék, közép számítás szerint évenként 1500 o. é. forintot kereshetne. Ekkor lehetne az öregebb ülnök évi jövedelme 3300 forint, a fiatalabbiké 3000 frt, a legifjabbiké pedig 2700 forint. Látni ezekből, hogy a bíró épen úgy mint más tisztviselő, nagyrészt nemes foglalkozása adta lelki élvezetére volna utalva, de jövedelmére nézve nem függne sem a törvényszéki elnöktől, sem az államtól, és sorsa javulását nem volna kénytelen az előléptetéstől várni.

Az egyedbíró huzna például szabad lakáson, fán kívül az első 10 évben rendes fizeteskép 1400 o. é. forintot, a második 10 évben 1700 frtot, a harmadik 10 évben 2000 frtot. Ezeknek fizetését azért gondolom nagyobbra szabandónak, mert taksákat nem huznának és rendszerint vidéken lakván, hol gyermekeik számára iskolák nincsenek, e célból nagyobb költségeknek volnának alávetve. Azon felül vidéken a társadalmi életet is nélkülözni kénytelenítették.

A végrehajtás az államot illetvén, azon bírák, kik a bűnügyeket látnák el, azt is végezhetnék, természetesen a végrehajtásban előforduló kérdések határozat általi elintézése a perben eljáró előbb mondott bíróságokat illetvén.

Minthogy a végrehajtás úgy mint a bűnvádi eljárás az államot illeti, és az ő tekintélyével teljesítendő, a bírák, kik ezt fognak végezni, állami tisztviselők lennének, és azokat egyedül a kormány nevezné minden választás kizárásával. Lehetne pedig ezeknek fizetése az, a mi az egyedbíróságoké. Állana ezek élén a közönséges törvényszéki elnök, kit szintén a kormány nevezne. A bírák ily megkülönböztetését a dolog természete javasolja, és az nem lehet ok a különböztetés mellőzésére, hogy azt máshol nem találjuk; hiszen mi bíróságainkat akarjuk szervezni, nem egyedül más nemzeteket utánozni. Különben is a rómaiak legfényesebb korszakában

is volt a feleknek a bíróság alakítására befolyás engedve, mint azt fentebb láttuk.

Mi a felebbvitelt illeti, sokan azon véleményben vannak, miszerint az első-bíróságok bármikép ítélhetnek. Az ő határozataikat, ugymond, a felsőbb bíróságok megváltoztathatják. Én e nézetben nem vagyok, nem csak azért, mert az első-bíróságoknak alaptalan határozatai a feleknek sok nyugtalanságot szerezhetnek, sőt kárt is okozhatnak, de azért is, mert ezen elv szerint az első-bíróságok egészen feleslegesek volnának. Azért is azt hiszem, miszerint az első-bíróságok határozatainak oly igazságosaknak kell lenniök, hogy azokat a felsőbb bíróságok csak ritkább esetekben legyenek kénytelenek megváltoztatni.

Azt kérdezik mások, kell-e tovább is a három folyamodásnál maradni, vagy két folyamodást behoznunk úgy, mint Franciaországban. Kik az előbbi nézetet pártolják, leginkább abból indulnak ki, miszerint meglehet, hogy a két alsóbb bíróság eltérő nézetben van, kell tehát egy harmadik bíróságnak lenni, mely végleg határoz. De e harmad-bíróság egy harmadik nézetben is lehet, s miután e szerint ez nem mindig fog határozni, melyiknek volt az alsóbb bíróságok közül igaza, ily esetben tulajdonkép egyetlenegy bíróság fog határozni. Franciaországban nem a felett ítél a felebbviteli bíróság, volt-e az alsó bírónak igaza, hanem a felett, melyik fél részén áll az igazság. Azért is ott, ha a felek akár az első bíróság határozata folytán, akár különben valami hiányt tapasztalnak, azt a felebbviteli bíróságnál pótolhatják, mi által legtöbb esetben a perujítás mellőztetik.

Szerintem a két folyamodás volna pártolandó, mert a felebbezésnek az én tervem szerint az az értelme, hogy a felek az állam, mint legfőbb hatalom által megvizsgáltatják, vajjon az ő befolyásukkal eljáró bíró helyesen ítélte-e vagy nem, s mikép kellett volna az ügynek elintéztetni? Helyesebbnek látnám, ha a perujítás, midőn annak helye volna, azonnal az első bíróság határozata után engedtetnék meg. Ekkor a másod-bíróság azon helyzetbe jutna, hogy a pótlás

a felek részéről megtörténvén, biztosabban ítélhetne, ki részén áll az igazság?

De kétség kívül e rendszer mind az első-, mind a másod-bíróságok tökélyét teszi fel, melylyel mi még most nem dicsekedhetünk. E terv tehát a későbbi kornak hagyandó fenn, s azért áldozatot kell hoznunk az alaposságnak, habár a gyorsaság rovására.

Minthogy a felebbviteli bíróságok az államot fognák képviselni, annak tagjai a kormány által volnának nevezendők. Csak annyit látok mégis megérintendőnek, hogy a felebbviteli bírák rendszerint az első folyamodású bírák közül vétessenek.

Végre megjegyzem még, miszerint a birói szervezet az eljárással szoros összeköttetésben van. Ha ez egyszerű, akkor a bíró is többet végezhet, s akkor kevesebb bíróra lévén szükség, ezek jobban fizettethetnének. Az egyszerű és sok írástól ment eljárás tehát nem csak közvetlenül, hanem közvetve is előfogná mozditani helyes igazságszolgáltatásunkat, mert lehetőségessé tenné a birói függetlenség fokellékét.
